

HAYATİYAT VE AHLAK

Ahlakı bir ilim gibi mütalaa etmek arzusu pek eskidir. Öteden beri bazı filozoflar, bazı alimler ahlakı ilme istinad ettirmek istemişlerdir. Onyedinci asırda Spinoza ahlak kavaidini adeta hendesî bir usûlle tesis etmeye çalışmıştı. Onsekizinci asırda Didero, Holbach ahlakı ulûm-i tabiiye meyanında ta'dâd ediyorlardı. Zamanımız gibi müsbet ilimlere karşı büyük bir meftuniyet hisseden bir asırda ahlakı ilme istinad ettirmek pek cazib bir emeldir. Büchner, Berthelot «A'mâli tesis için müsbet ulûm kafidir» diyorlar.

Fakat bu müellifler ahlak hâdiselerini tedkik ederek bir ilim vücuda getirmeyi hedef ittihaz etmemişlerdir. Bunların ilmî ahlaktan maksatları kavaid-i ahlakiyeyi şu veya bu ilme tabi tutmak, yani herhangi bir ilimden istihraç ettikleri düsturları ahlak hâdiselerine tatbik etmektir. Halbuki ahlak hâdiselerini ilmî bir usûlle tedkik ederek kendine mahsus kanunları bulmaya çalışmak, böylece bir ahlak ilmi vücuda getirmeyi istemek başka şey, herhangi bir ilimden ahlak esasını istihraç etmeye uğraşmak başka şeydir. Ahlakı ilme istinad ettirmek isteyenler ekseriya bu ikinci manayı hedef ittihaz etmişlerdir. Bunun için de bir ilm-i ahlak tesis, cemiyetlerin ahlakını izah edemedikleri gibi ahlak mefkûresinin mahiyetini de tayin eyleyememişlerdir.

Son zamanlarda bilhassa hayatiyat ahlakı kendine mal etmeye çalıştı. Halbuki hayatiyat, kanunlarını uzviyet hâdiselerinden istihraç ettiğinden ahlak gibi manevî ve içtimâî bir müesseseyi izah edemez.

Ahlakı, hayatiyatın bir faslı mahsusu gibi mütalaa eden bu müelliflerin nazariyelerinde de vahdet yoktur. Bunlardan bir takımı kavaid-i a'mâli uzviyetteki tezâmun ve iştirak kanunlarına istinad ettirdikleri halde, bir takımı Darwin'in ıstifâ ve «hayat için cidal» kanunlarından mülhem olarak yalnız kuvvete hak veriyor-

lar ve ahlakı tahakkümde arıyorlar. Bu meslekleri kısa bir ted-
kikten geçirirsek görürüz ki uzvî lezzet ve elem fevkinde bize bir
takım hazlar arattıran mefkûrelerimiz hayatiyat kanunlarıyla ka-
bil-i izah değildir.

*

**

Filozoflardan Herbert Spencer, hayatiyatçılardan Felix Le Dan-
tek ahlakı uzviyete ait intibak kanununun neticesi addediyorlar.
Herbert Spencer'e göre hayatî hareket isterse en basit bir şekilde,
isterse insanın ef'âl-i irâdiyesi gibi en mu'zil tarzda olsun, hep
a'mâlin bir gayeye intibakıdır. Eğer münferiden insanın hareketi-
ni nazar-ı dikkate alacak olursak, onun mahiyetine nüfuz ede-
meyiz. İnsanın a'malini de kainatın hareket-ı umûmiyesi, bilhassa
mevcudat-ı hayatiyede tecelli eden ef'âl-i umûmiyenin bir cüz'ü
olarak telakki etmek mecburiyetindeyiz. Bu sûretle kabul edilince
insanın hareketini da bir gayeye intibak eden a'mâl tarifine idhal
etmiş oluruz.

Spencer bir kere bu makaddimeyi kabul yani insanın a'mâlinni
alelumum mevcudat-ı zihayatiye ve uzviyenin hareketinin bir
cüz'ü gibi telakki ettikten sonra ona da aynı kanunları tatbik
ediyor : İyi veya kötü dediğimiz ef'âlin mahiyeti nedir? İyi bir
bıçak kesebilen bir bıçaktır. İyi bir silah kurşunu uzağa kadar
doğru olarak sevkeden silahtır. Bilakis her hangi bir şeyde mesela
bir şemsiyede, bir çift kunduradan göreceğimiz fenalık onun yağ-
murdan muhafaza, ayaklarımızı setr gibi istediğimiz gayeye haki-
katen hâdim olmaması veya öyle farzetmekliğimizdir. Bunun gibi
iyi veya kötü hareket husûsî gayelere uyan uymayan, binnetice
ferdin umûmî muhafaza-i mevcudiyetine tevafuk eden veya et-
meyen ef'aldır. Mesela bizim muhafaza-i mevcudiyetimize yarayan,
çocuğa tam hayat vermeye salih bir terbiyeye tevafuk eden hem-
cinslerimizin hayatının inkişafını temin eden a'mâle iyi deriz. İn-
tibak edilmesi lazım gelen gayeler hayat-ı ferdiye ve cinsiyeyi it-
mama müncer olur. Bunun içindir ki bir cemiyet dahilinde yaşâ-
yân efrad hayat-ı ferdiye ve cinsiyeyi itmam için yekdiğerine yar-
dım etmek mecburiyetindedir. Böyle basit bir intibakta henüz
ahlakiyetin icabettiği havass-ı bâtinî mevcut değildir. Bu basit

halden tedricen daha mürekkebe intibaklara geçeriz ki o vakit kayyımî ve ahlakî hükümler peyda olur. Elhasıl ahlakın mevzû'u hareket-ı hayatiyenin en son devr-i tekamülde iktisab eylediği şekildir. Görülüyor ki bu tarz muhakeme ahlakı az çok hayatiyatın bir fasl-ı mahsusunu şekline koyuyor.

Felix Le Dantek yalnız ahlakı uzviyet kanunlarıyla izah etmekle kalmıyor, onun hayatiyatla beraber fiziko-şimî düsturlarına ırcâ'a çalışıyor. Diyor ki : «Protozoerler üzerinde icrâ edilen tedkikat ecsâm-ı câmidiye has gibi görülen atalet kanununun hayvanata da teşmil edileceğini göstermiştir. Protozoerden insana kadar tedricî tekamül nazara alınırsa, bu kanunun insanın da dahil bulunduğu bütün mevcudata teşmile mani kalmaz.»

Ahlakı bu sûretle telakki eden müellifler bittabi ahlak mefkûresini nef'de aramak, ahlakî sâikaları da lezzet ve elemde bulmak mecburiyetindedir. Herbert Spencer diyor ki :» Hiçbir meslek ahlakî hareketin mükafat, istirahat-ı vicdanî, saadet ... gibi bir ihtisas-ı hazziye müncer olacağını gizleyemez. Nasıl idrak-i zihni için mekan bir şart lazım ise, haz da her nevi hükmi ahlakî için şarttır.» Eğer hazzı Spencer menfaatle müterafik görmemiş, ferdiyetten muhafaza-i nefis ve cins sevk-i tabiiilerinden mütevellid addelememiş olsaydı, bu mütalaa doğru olabilirdi. Filhakika ahlakî hareketin kıymetini onu işleyenin duyacağı hazzı kimse inkar etmez. Fakat ahlakî a'mâlin işlenmesinden doğan haz veya elem uzviyetten değil, vicdandan hasıl olur. Binaenaleyh onu uzvî bir kanunla izah etmek mümkün değildir. Zaten uzvî lezzât ile mefkûre ve şahsiyetin tevlid eylediği haz yekdiğerinden farklıdır. Biri hayvanatla aramızda müşterektir ve beden teşkilatı mahsulüdür. Diğerinin sebebi münhasıran vicdandır. Vicdanı tekamül-i uzvînin her ne tarzda olursa olsun bir istihale ve istitâlesi gibi addetmek hakikatte onu izah etmemek demektir. Vicdan, uzvî ve hayatî şe'niyet meyânına giremez ki onu bu şe'niyetin kanunu tenvir edebilsin. İnsanda da, hayvanatta da ferdiyetin ve cinsiyetin muhafazası garizelerine tesadüf ederiz. Bu garizelerle hayvanatla müşterek olan lezzet ve fayda hislerini izah edebiliriz. Fakat iyilik, mecburiyet, ihtiyâr gibi hisleri yalnız insanda görüyoruz. Binaenaleyh bunu insana has bir şe'niyet addetmek, ona göre menşee aramak lazımdır.

Ahlakî hayatiyata istinad ettirmek isteyen müelliflerden bir takımı da Darwin'in uzviyet sahasındaki cidal ve istifâ kanunlarından mülhem olarak ahlakî da aynı kanunlara göre tertib etmek istiyorlar. *Haeckel* diyor ki : «Arzımızda mevcut olan bütün uzviyat bilâmerhamet yekdiğeriyle harp sayesinde muhafaza-i nefis ediyorlar. Hayat-ı içtimâiyede görülen menâfi' tesadümü zihayat âlemi idare eden lâyenkati' cidalin en hafif bir şeklinden başka bir şey değildir.» Bu nazariyenin bizi sevkedeceği netice «Kuvvet daima menba-ı haktır.» düsturu oluyor. Bir vakit pek revaç bulan bu nazariye fertte müstakil ahlakî mefkûreleri ve onun kuvvetini bittabi red ve inkar eyler.

Manchester iktisad mesleğinden İy ve Kiyô gibi müfrit taraftarını cemiyette iktisadî rekabetin tamamî-i serbestisini böyle bir ahlak temin edeceğine kani'dir. Siyasette emperyalizm de bu nazariye-i ahlakiye ile meşru gösterilmek istenilir.

Ahlakî, hayatiyatın kanunlarına istinad ettirmek isteyenler hâdisat-ı ahlakiyede bu kanunla kabil-i izah olmayan kısımlara bir sebep-i mevcudiyet göstermeyerek bunların hayal olduğuna hüküm ile iktifa eyliyorlar. İzah edilemeyen hâdisatı sadece tarhetmek elbette ilmi bir usûl olamaz.

Mesela Felix Le Dantek bir taraftan uzviyette muayyeniyet, diğer taraftan ahlakta mefkûre kuvveti, irade görüyor. Birincisi ikincisini izah edemeyeceği için derhal iradeyi hayal addediyor. Diyor ki «Muayyen bir zamanda uzviyetlerinin her zerresi birbirinin aynı iki adam tasavvur ediniz. Bu iki adam hittabi aynı hatıra malik olacaktır. Binaenaley aynı şeraite maruz oldukları zamanda aynı tarzda harekete mecburdurlar. Bu gösterir ki ruhta ayrı bir kuvvet, bir irade yoktur.»

Fakat bu zaten isbata muhtaç olan bir kaziyeyi delil olarak kullanmaktır. Çünkü ruhî hâdisatın dimağın cüz-i fertlerinin hareketiyle taayyün ettiği muhtac-ı delildir. Bilakis Bergson böyle bir nazariyenin akîm bulunduğunu müteaddid delillerle isbata çalışmıştır.

Elhasıl ahlakî hayatiyata istinad ettirmek kabil olmadığı gibi buna çalışmak da gayr-i ilmi bir yoldur. Bu yoldaki nazariyatı ilme

müstenid ahlak addetmek doğru olamaz. Ahlakı ilim olarak tesis edebilmek için kanunlarını yine kendisinden istihraç etmek lazımdır. Nasıl ulvî ve mâ fevka't-tabi'î bir mevcuda istinad eden düsturlar ilme müstenid ahlak addedilemezse, esfel bir şe'niyetle izah edilen ahlak da ilimden istihraç edilmiş addolunamaz.

Mehme EMİN

*

**